

BOMBARDAMENTELE ANGLO - AMERICANE ȘI GERMANE ASUPRA BUCUREȘTIULUI DIN ANUL 1944

Nicoleta Ionescu-Gură

Comunicarea își propune să umple un gol de informație în istoria Cotroceniului. Documentele de arhivă românești, memorialistica românească și străină, presa au scos în evidență dimensiunea bombardamentului și mi-au permis să formulez unele ipoteze privind mobilul bombardamentelor.

Nu intru în comentarii asupra situației frontului.

În primăvara și vara anului 1944, Bucureștiul a fost ținta bombardamentelor aeriene anglo-americane (aprilie - august) și germane (24–26 august).

Cu multe luni înainte de aprilie 1944, posturile de radio engleze, ruse și americane au anunțat că: “Dacă România nu înțelege să iasă din războiul cu Hitler, să încheie pacea cu Aliații, aviația celor 3 puteri va executa grele bombardamente contra obiectivelor militare din întreaga Țară”.¹

Astfel orașele București, Ploiești, Brașov *, Giurgiu, Constanța, Galați, Roman, Focșani, Turnu-Severin, Simeria și încă multe alte localități mai mici au cunoscut ce înseamnă un bombardament executat de aviația aliată.

Unele din aceste orașe au fost bombardate deoarece aici se găseau obiective militare, de pildă: Turnu-Severin pentru că era șantier naval, la Brașov se construiau avioane, în București erau principalele fabrici de armament și muniție iar în plin centrul Capitalei erau instalate comandamente militare, germane și spații de locuit pentru cadrele militare germane (Hotelurile Excelsior, Bavaria, Ambasador, Athénée Palace).

Bombardarea în primele zile ale lunii mai a gărilor din București, Pitești și din alte locuri a întârziat aproape 10 zile mișcarea trupelor și a echipamentului destinate frontului de răsărit.

Dar bombardamentele aeriene anglo-americane au avut ca obiectiv și orașe fără nici o industrie de război și chiar localități din mediul rural.

De fapt se urmărea și o intimidare a populației și autorităților. Aliații vroiau România de partea lor de aceea nu doreau distrugerea în totalitate a potențialului de război și a potențialului economic.

¹ *România Liberă*, Anul II, nr. 7 din 10 iulie 1944, p. 3.

* În bombardamentul din 4 iulie 1944, în orașul Brașov, avioanele au aruncat 3 feluri de manifeste:

a) Unul din manifeste avea pe o parte scris cuvântul „Români” iar pe cealaltă parte „Factorul timp;

b) Al doilea manifest avea scris pe o parte „Întâmplă-se ce se va întâmpla” iar pe cealaltă parte „Ce a făgăduit Germania României?”;

c) Cel de-al 3 manifest avea pe o parte textul: „Asaltul din Apus, ascultați adevărul” iar pe verso era imprimată o hartă cu „Sudul Angliei și Nordul Franței” și textul: „Asaltul din Apus, folosiți această hartă”. (*DANIC*, Fond Casa Regală, Dosar 8/1944).

În acest sens citez un document întocmit de S.S.A., Comandamentul Apărării Pasive care prezenta în procentaje obiectivele nemilitare lovite de bombardierele anglo-americane: ² București 55%, (un procent prea mare pentru a pune aceasta pe seama impreciziei bombardamentelor), Câmpina 35%, Pitești 80%, Ploiești 25%, Craiova 75%, Brașov 65%, Constanța 75%, Bacău 90%, Turnu Severin 60%, Galați 60%.

Mai trebuie subliniat și faptul că bombardamentele anglo-americane surveneau după întâlnirea Antonescu-Hitler din luna martie (22–29 martie) deoarece Antonescu nu se hotărâse să o “rupă cu germanii”.

România a fost ultimul stat satelit al Germaniei, bombardat de Aliți. În Bulgaria, după bombardamentul din 10 ianuarie 1944 asupra Sofiei, orașele mai mari din Bulgaria au fost evacuate iar toate școlile închise. ³ În 20 mai la Conferința ținută cu privire la apărarea antiaeriană, Mihai Antonescu arăta că: “Bombardamentele grave pe care le suportau românii sunt motivate de anglo-americani prin milioanele de tone de petrol pe care le dăm Germaniei”. ⁴ Petrolul românesc întreține războiul Germaniei.

Ofensiva aeriană anglo-americană împotriva României * a început în ziua de 4 aprilie (anterior asemenea lovituri au fost efectuate la Ploiești în 1942, 1943 (august), atacurile fiind duse într-un ritm destul de viu efectuându-se până la 8 mai un număr de 14 bombardamente atât ziua cât și noaptea. **

Executarea atacurilor a început cu un efectiv de 350 avioane bombardiere “Liberator” ⁵ Bombardierele anglo-americane escortate de avioane de vânătoare, veneau din Italia de Sud (Foggia) unde erau marile baze ale aviației anglo-americane. Mizând probabil pe elementul surpriză primul bombardament din 4 aprilie a fost efectuat fără o protecție din partea avioanelor de vânătoare. În acest sens, generalul Sănătescu nota în jurnalul său la 4 aprilie: “ ...A fost o mare surprindere pentru noi acest bombardament, fiindcă ne obișnuisem cu ideea că Bucureștii nu vor fi bombardați... ” ⁶

² DANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, Dosar 34/1944, f. 16.

³ *Ibidem*, Dosar 85/1944, f. 64.

⁴ *Ibidem*, Dosar 6/1944, f. 18.

* Între 4 aprilie și 19 august 1944 aviația anglo-americană a executat 48 de raiduri asupra României. (Șerban Constantinescu, *Bombardamentele anglo-americane efectuate asupra României în al doilea război mondial, București, 1995.*)

** Numărul victimelor bombardamentelor anglo-americane din lunile aprilie – mai în orașe și la țară se prezenta astfel:

Total General: Morți = 5.762

Răniți = 4.883

În orașe: Morți = 5.573 din care 3.327 bărbați
1.746 femei
500 copii

Răniți = 4.754

În sate: Morți = 189 din care 123 bărbați
32 femei
34 copii

Răniți = 129

(DANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, Dosar 34/1944, f. 14).

⁵ *Ibidem*, Dosar 6/1944, f. 32.

⁶ Constantin Sănătescu, *Jurnal*, București, Ed. Humanitas, 1993, p. 146.

„Noua ofensivă strategică anglo-americană, menită de a ajuta și ofensiva sovietică, a surprins atât **guvernul** cât și **opozitia** și a spulberat mitul că România ocupa o situație privilegiată în planurile aliate”.⁷

Cu începere de la 15 aprilie, bombardierile au fost însoțite de formațiuni de avioane de vânătoare, de escortă, aparate bine armate și cu performanțe ridicate.⁸

„La 4 aprilie, într-o marți, forțele aeriene americane au bombardat pentru prima oară Bucureștiul. A fost un bombardament serios – soldat cu sute de morți și răniți - menit să-l determine pe Antonescu să ia o hotărâre... Primul covor de bombe a căzut în direcția Gării de Nord... Gara și casele ceferiștilor din împrejurimi au fost grav avariate... Un colț al hotelului „Ambasador” unde era cartierul general militar german a fost avariat; Hotelul „Splendid Parc” – Statul Major al Gestapoului a fost lovit din plin...”⁹

De asemenea, au fost lovite și următoarele instituții: Universitatea, Facultatea de Arhitectură, Banca de Credit Român, Azilul „Elena Doamna”, The Monuments of the „Zero Kilometre”

Tot la 4 aprilie, generalul Constantin Sănătescu nota în Jurnalul său următoarele: „La ora 13,40 se suna alarma. Au venit 250 de avioane anglo-americane care au bombardat Capitala timp de o oră și jumătate, făcând stricăciuni apreciabile în cartierele Cotroceni, Grivița și Gara de Nord”.¹¹

Întreaga instalație de apă a Capitalei a fost grav avariata provocând întreruperea distribuției apei. De asemenea, conducta de mare presiune care aducea gazele naturale în București a fost lovită într-un punct. În incinta uzinei electrice Grozăvești, principala uzină de alimentare cu electricitate a Bucureștiului, au căzut 11 bombe explozive.¹²

Astfel Bucureștiul a rămas câteva zile fără apă, gaze și electricitate.

Primarul general al Capitalei preciza că: „...pe 7 aprilie toate autoritățile principale vor avea lumină”.¹³

⁷ Mircea Ioanițiu, *Amintiri și reflecții*, București, Ed. Enciclopedică, 1993, p. 32.

⁸ DANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, Dosar 6/1944, f. 32.

⁹ Ivor Porter, *Operațiunea Autonomus. În România în vreme de război*, București, Ed. Humanitas, 1991, p. 191 – 192.

¹⁰ DANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, Dosar 34/1944, f. 7.

¹¹ Constantin Sănătescu, *op. cit.*

¹² DANIC, fond P.C.M., Dosar 14/1944, f. 19.

¹³ *Ibidem*.

* Interesantă de relevat este și viața Capitalei în timpul bombardamentelor anglo-americane. Serviciul Special de Informații prezintă următoarea sinteză a situației economice și financiare în săptămâna 17-23 aprilie 1944: „Capitala trăiește sub grija permanentă a bombardamentelor. Cei care au putut pleca s-au evacuat în provincie părăsindu-și locuințele și afacerile. Cei rămași par să nu facă altceva decât alarmele aeriene. Întrucât s-a observat că până acum alarmele s-au dat aproape întotdeauna pe la ora 11 sau în vremea prânzului, încă de la ora 10 dimineața lumea se adună în fiecare zi în fața adăposturilor socotite mai sigure, pentru a putea intra mai repede în caz de alarmă. Magazinele din centru stau cu obloanele trase, și de altfel clienții au început să se ferească să facă târguiești dimineața, lăsându-le pentru după amiază, când se crede că primejdia alarmelor e mai puțin probabilă. Din cauza teroarei bombardamentelor, Capitala pare un oraș lipsit de viață. Circulația, mai ales înainte de prânz, este foarte redusă, cei care au treabă în oraș căutând să o termine cât mai repede și să se întoarcă acasă sau în apropierea unui adăpost sigur. Viața economică este grav stânjenită din cauza acestei atmosfere de permanentă panică. Comerțul suferă din cauza lipsei de cumpărători. Industria trece, de asemenea printr-o criză agravată de dificultățile de transport și de lipsa unor dintre materiile prime trebuincioase iar piața financiară este inactivă”. (DANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 13/1944, p. 19.)

De pe urma primului bombardament asupra Capitalei* (de fapt și ultimul asupra Ansamblului Cotroceni) au avut de suferit atât clădirile care compuneau Palatul Cotroceni cât și biserica fostei mănăstiri Cotroceni. S-au înregistrat stricăciuni la **palat** - acoperișurile palatului au fost găurite, ploaia pătrunzând în interior - **locuința personal, remiza, spălătorie, sere, porțile și împrejurirea de zidărie** ale palatului au fost distruse.

Pagubele au fost constatate și evaluate de arhitectul Casei Regale Mario Stoppa și arhitectul N. Lupu, delegatul Biroului Tehnic al Construcțiilor Palatului Regal și Reședințele Regale.

Pagubele au fost estimate la 43.500.000 lei, o sumă destul de mare pentru anul 1944, evaluările făcându-se la prețurile de refacere ale lunii aprilie 1944.¹⁴

Biserica Cotroceni reparată în campania anului 1943 de pe urma cutremurului din 10 noiembrie 1940 a suferit și ea unele stricăciuni de pe urma bombardamentului din 4 aprilie 1944.

În ziua de 8 aprilie 1944, parohul bisericii Cotroceni, dl. Brădișteanu informa pe Ministrul Culturii Naționale și al Cultelor că: „În urma bombardamentelor aviației inamice din ziua de 4 aprilie se constata că, Palatul Cotroceni și grădina sa, a fost probabil un punct urmărit de inamic fiindcă mai mult de **20 de bombe** au căzut acolo. O parte din palat a fost distrusă. La biserică s-au spart din geamuri și au căzut din tencuielile tavanului din tindă...”.

Aripa de sud-vest a palatului a fost avariata. În această aripă funcționa o instalație de spălătorie și călcatorie la parter iar la etaj locuințele personalului. Trebuie spus că spălătoria, călcatoria și locuințele personalului funcționau în vechile chilii ale fostei mănăstiri Cotroceni, chiliile păstrându-se doar pe laturile clopotniței.

Apreciind autenticitatea acestei porțiuni din ansamblu în 1949 au fost clasate ca monumente istorice chiliile, cuhnia, pridvoarele de pe latura de vest alăturate clopotniței și puse sub ocrotirea Legii pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice.¹⁵

Dat fiind faptul că Palatul Cotroceni este o proprietate a statului, pagubele au fost suportate integral de stat, însă la 9 august 1944 nu se alocase încă suma de refacere.¹⁶ Lucrările de înlocuire a geamurilor sparte de suflul bombelor la biserică s-a făcut în a doua jumătate a anului 1944. ** Stricăciunile de la tavanul pridvorului bisericii nu se reparaseră nici în aprilie 1947.

La întrebarea: a fost sau nu Ansamblul Cotroceni un obiectiv dinainte stabilit de anglo-americani? deocamdată nu se poate da un răspuns cert, probabil o cercetare în arhivele engleze sau americane ar scoate în evidență alte aspecte. Însă putem emite câteva ipoteze:

a) Palatul Cotroceni se afla în apropierea unor obiective militare de pildă, în nord-vestul palatului, pe locul Institutului Politehnic de astăzi se găsea Pirotehnia Armatei, tot în nord-vest se afla Regimentul de Geniu; Academia Militară era sediul Misiunii militare germane pentru armata de uscat. Atunci când americanii lansau bombe în sistemul “covor” erau implicit lovite și obiective nemilitare din zonă.

¹⁴ *Ibidem*, Dosar 65/1944, f. 37.

¹⁵ *Ghidul Muzeului Național Cotroceni*.

¹⁶ *DANIC*, Fond P.C.M., Dosar 65/1944, f. 37.

** Lucrarea s-a efectuat de către antrepriza Tudor Melnic, strada General Lecca, nr. 42, în urma unei licitații. Costul lucrării cifrându-se la 136.143 lei plătit din fondurile Comisiei Monumentelor Istorice.

Tot în apropierea Palatului Cotroceni se găsea o gară care făcea parte din sistemul de legături feroviare din sud-vestul Bucureștiului.

b) Probabil atacul s-a rezumat numai la obiectivele propuse, bombele căzute pe restul teritoriului nefiind decât o delestare a avioanelor rămase încărcate din motive tehnice.

c) Ansamblul Cotroceni a fost poate victima impreciziei bombardamentelor. “Bombardamentele engleze pe timp de noapte asupra țințelor militare erau mult mai precise decât cele făcute ziua de către americani de la mare înălțime” (cca. 7000 m) spune Ivor Porter în cartea sa intitulată „Operațiunea Autonomus”.

d) Palatul Cotroceni era o reședință regală, anglo-americanii credeau că prin executarea de bombardamente asupra ei vor face presiuni asupra celor care puteau scoate țara din războiul lui Hitler în speță regele.

Ansamblul Cotroceni a fost victima tuturor celor patru conjuncturi.

În zilele de 24 – 26 august 1944, Capitala a fost din nou ținta bombardamentelor aeriene, de data aceasta germane. Deși guvernul Sănătescu constituit în seara zilei de 23 august permitea trupelor germane să se retragă de pe teritoriul țării noastre în acest sens făcând cunoscut legației Reich-ului și comandamentului trupelor gemane de la București că țara noastră dorește să pună capăt prin bună înțelegere raporturilor sale cu Reich-ul și că Armata Română nu va întreprinde nimic din proprie inițiativă, unități germane au atacat și dezarmat unități române și au tras asupra populației. **Aviația germană a bombardat Capitala chiar a doua zi distrugând cartiere întregi și vizând în special Palatul Regal din Calea Victoriei.** Astfel Reich-ul s-a pus singur în stare de război cu România. În consecință, regele Mihai a dat ordin unităților române să lupte contra trupelor germane care se găseau pe teritoriul țării noastre.¹⁷

Bombardamentele germane au fost de represalii pricinuind mai multe pagube decât în 5 luni de bombardamente anglo-americane.

Germanii și-au început agresiunea aeriană împotriva Palatului Regal (din Calea Victoriei) unde aveau certitudinea că se afla regele și Antonescu. Aripa lui stângă va fi deteriorată, iar Casa Nouă, distrusă, rasă.¹⁸

Bombele „Stukas-urilor” au lovit din plin casa Bucholtz și au avariat biserica Crețulescu. În piața Valter Mărăcineanu au fost lovite din plin: Ministerul Armatei, Opera, biserica Brezoianu, Casa Meitani, hotelul “Princiar” (actualmente se numește „Central”) de pe bulevardul Elisabeta (actualmente bulevardul Kogălniceanu, colț cu Brezoianu), Teatrul Național (din Calea Victoriei), Ateneul, hotelul și restaurantul „Continental”. Tot pe Calea Victoriei au fost distruse 2 magazine.

Studiourile Radiodifuziunii Române din str. General Berthelot au fost afectate de bombardamente aeriene, totuși transmisiile au continuat.

A fost lovit și Teatrul Savoy (au fost avariate și 5 magazine vecine), Palatul Telefoanelor, restaurantul Trocadero și casele vecine. Nici grădina Cișmigiu n-a fost cruțată (se știa că aici se adăposteau câteva mii de oameni, aici au căzut cca. 24 bombe). Un adevărat dezastru au provocat pe străzile Cobălcescu, Ecoului și Izvor (a fost lovită și biserica Izvor). A fost lovită și tipografia “Tiparul Românesc” unde se

¹⁷ Adriana Georgescu, *La început a fost sfârșitul. Dictatura Roșie la București*, București, Ed. Humanitas, 1992, p. 30.

¹⁸ Nicoleta Frank, *O înfrângere în victorie. Cum a devenit România din Regat, Republică Populară*, București, Ed. Humanitas, 1992, p. 74.

tipăreau multe ziare cărora le lipseau tipografiile proprii, localul "Salvării" din Splaiul Independenței. Pe str. Sf. Ionică a fost lovit și distrus complet restaurantul "Caraiman", tipografia unde se tipărea înainte "Bucarester Tageblatt".¹⁹

La Cotroceni, dacă în primăvară bombardamentele anglo-americane au lovit partea de sud-vest a palatului, distrugând-o parțial, în august folosindu-se bombe incendiare, aceasta a fost incendiată.

Documentele de arhivă au relevat că: "Bombardamentele germane au pricinuit clădirilor Palatului Regal și anexelor sale din Calea Victoriei precum și la Palatul Regal de la Cotroceni, pagube însemnate atât în interior cât și în exterior".²⁰

O primă apreciere a pagubelor a fost făcută de către organele tehnice ale Casei Regale care au și intervenit pentru deschiderea unui credit de 20.000.000 lei la Ministerul Lucrărilor Publice, necesar punerii în stare de folosință a încăperilor și serviciilor **strict indispensabile**.²¹

Cheltuielile cu unele din aceste reparații (de primă urgență) au fost achitate în mod provizoriu din fondurile Casei Regale.²² Însă în cursul lucrărilor care au început în baza acestui prim fond s-a constatat că sunt mult mai mari și că reparațiile strict necesare nu pot fi acoperite din creditul acordat. Biroul Tehnic al Construcțiilor Palatului Regal și Reședințelor Regale, verificând lucrările de construcții și reparații absolut indispensabile pentru punerea în funcțiune a încăperilor cerute și conservarea clădirilor, a întocmit devize pentru lucrările de construcție, instalație și cele speciale care se ridicau la suma de 54.032.350 lei.²³ Reparații de primă urgență la Palat trebuiau făcute la:

- clădirile anexe
- tencuielile interioare și exterioare (cu mortar de var gras și adaos de ciment)
- reparații la șarpanta acoperișului în valoare de 407.500 lei²⁴
- revizuirea și repararea învelitorii Palatului (3000 m.p. x 500 = 1.500.000 lei)
- lucrări pentru refacerea canalelor colectoare din parcul palatului (3.930.000 lei) - aproximativ 4 milioane²⁵

O parte din reparațiile de primă urgență au fost făcute și cu prizonieri germani.

La 20 septembrie 1944, administratorul Casei Regale cerea Pirotehnicii armatei unde se găsea un lagăr de prizonieri germani, constituit ad hoc, „...repartizarea încă a unui număr de 60 prizonieri, între care un număr de 30 să fie meseriași: geamgii, tâmplari, mecanici, electricieni, tinichigii, zidari, zugravi pentru lucrări de reparație la Palatul Cotroceni și dependințele regale din Splaiul Independenței”.²⁶

În anii 1945–1947 la palat au loc lucrări de reparații:

1) Lucrările de refacere a împrejmuirii palatului s-au executat în 1945 din proprie inițiativă de către Ministerul de Război.²⁷

¹⁹ *Universul*, nr. 236 din 28 august 1944, p. 1.

²⁰ *DANIC*, Fond Casa Regală, Dosar 116/1944, f. 32.

²¹ *Ibidem*, f. 20.

²² *Ibidem*, f. 32.

²³ *Ibidem*, f. 20.

²⁴ *Ibidem*, f. 21.

²⁵ *Ibidem*, f. 25.

²⁶ *Ibidem*, Dosar 78/1944, f. 373.

²⁷ *Ibidem*, Dosar 67/1945, f. 235.

2) De asemenea, a fost refăcută spălătoria (1946), în ceea ce privește refacerea exteriorului spre curtea bisericii, s-a ținut seama de indicațiile tehnicienilor Comisiei Monumentelor Istorice.²⁸

În 1946 Administrația Casei Regale făcea următoarea precizare cu privire la lucrările de reparații de la corpul central al Palatului Cotroceni: „Din Înalt Ordin construcția urmează a fi dărămată”.²⁹ Lucru care nu s-a întâmplat, necunoscându-se motivele. Tot în același an, lucrările de reparații de primă urgență la **aripa de sud-vest** (lucrări de construcție, instalații electrice, sanitare, de spălătorie, de încălzire – 229.500.000 lei), **corpul central al palatului vechi** (instalații de încălzire, reparații la acoperiș – 31.000.000 lei) și **serele de zarzavat** (reparații generale, geamuri - 15.000.000 lei) toate costau 275.000.000 lei (prețurile de refacere fiind calculate la 1 ianuarie 1946).³⁰

La Palatul Regal din Calea Victoriei, lucrările de reparații absolut necesare se ridicau la suma de 3.516.000.000 lei.

Pentru campania de lucru a anului 1946, Direcția Generală a Construcțiilor Publice și Refacerii din Ministerul Lucrărilor Publice a aprobat lucrări numai în valoare de **1.000.000.000** lei.

În cadrul sumei aprobate urmând a se executa lucrări de reparații, construcții și instalații la Palatul Regal din Calea Victoriei doar 4.500.000 lei revenind Palatului Cotroceni pentru terminarea aripei de sud-vest (a spălătoriei) executată de către antrepriza Ing. P.Ottone.³¹

Deși viața se scumpise colosal după război, de pildă, în 1944, 1 kg de cartofi costa 30 lei, în 1945 – 400 lei/kg sau ceapa în 1944 – 26 lei/kg iar în 1945 – 600 lei/kg³², costul lucrărilor de reparații strict necesare Reședințelor Regale este mare arătând dimensiunea distrugerii bombardamentelor.

Complexul de la Cotroceni atins de bombardamentele anglo-americane dar și de cele germane se găsea la sfârșitul războiului în stare de șantier cu numeroase probleme constructive ce se reduceau în ultimă instanță la mari sume de bani dar constituia totuși o dominantă arhitectonică importantă în această zonă și funcționa ca o reședință regală cu toate că peste ea trecuseră vicisitudinile unui război lung, devastator.

The bombardments Anglo-American and German in 1944

During the summer of 1944, Bucharest was a target for Anglo-American and German bombardments. Not only Bucharest, but other cities and villages in Romania suffered the same calamity: Ploiești, Brașov, Giurgiu, Constanța, Galați, Roman, Focșani, some – for having sheltered military targets, others – with no military industry at all; even rural areas were bombed, in order to intimidate the people and the authorities. A document is cited, mentioning the non-military targets hit by Anglo-American bombers.

The first bombardment of Bucharest – on April 4, 1944 – hit, among others, the University, the Architecture Faculty, the Romanian Credit Bank, the Cotroceni Palace. Suppositions are stated about the reasons of the attack. While the south-western part of the Cotroceni Palace was damaged during that April bombardment, the same part was set of fire in August, the same year, by the German aviaton. Losses are estimated according to epoch documents.

²⁸ *Ibidem*, Dosar 109/1945, f. 8.

²⁹ *Ibidem*, Fond D.M.I., Dosar 16/1946.

³⁰ *Ibidem*, Fond Casa Regală, Dosar 64/1946, f. 2, 3, 4.

³¹ *Ibidem*, f. 40 – 41.

³² Constantin Sănătescu, *op. cit.*, p. 211.